

b) cum *iure privato*: compleat enim statutam initio partitionem iuris privati, de personis, de rebus, de iudiciis; et ad illud refertur tamquam *pars ad totum*.

533. Statuta hoc pacto tractationis indole, ut intelligatur quo innitatur fundamento ea libri huius partitio, quam aptiorem prae ceteris, adeoque adhibendam censemus; animadvertisimus, leges quae ad exercitium potestatis iudicariae spectant dupli classe contineri. Sunt enim

a) leges quae *iudicium quodlibet ecclesiasticum* moderantur, sive eidem cum quocumque iudicio communes sint, quatenus *iudicium* est, sive eidem peculiari modo convenient, quatenus *ecclesiasticum* audit. Hae proinde leges generales sunt, et quaecumque sit materia, modo apta ut de ea iudicio ecclesiastico decernatur, aequa locum habent.

b) Sunt vero deinde leges quae ipsam diversam materiam, de qua disceptatur, respiciunt; unde variae exsurgunt *causarum ecclesiasticarum* classes, et pro singulis peculiares leges, uti et determinata materia, habentur. Hae vero leges *particulares* appellari merito possunt.

534. Hinc apte omnino liber hic ultimus Institutionum qui de iudiciis inscribitur, in duas partes tribuitur. Prior est *generalis*, et disserit de iudicii ecclesiastici elementis, eiusque oeconomia, seu de *legibus generalibus iudicii ecclesiastici*. Altera est *specialis*, et de *causis ecclesiasticis* inscribitur.

PARS PRIOR

DE LEGIBUS GENERALIBUS IUDICII ECCLESIASTICI.

TITULUS II.

De iudiciis universim spectatis.

535. Quemadmodum in aliis libris, ita et in hoc postremo de ecclesiasticis iudiciis, priusquam de singulis eorum partibus disseratur, generalis eorum conspectus est exhibendus. Id etiam in libris decretalium obtinet; nam secundus liber, qui de processu iudicario inscribi potest, primum titulum habet *de iudiciis*.

536. Iudicium prout hic sumitur est: *Legitima causae, inter actorem et reum controversae, per iudicem facta discussio et definitio*. Aliae definitiones, ad rei substantiam quod attinet, in hanc conveniunt. Iam vero

a) hinc appareat in iudiciis ecclesiasticis, de quibus nobis in praesens sermo est, duo esse spectanda:

aa) *elementa quibus constant*,

bb) horum elementorum actus seu *iudicii oeconomia*.

b) Porro iudicium ecclesiasticum duas ideas praefert: *generis*, qua iudicium est; *differentiae*, qua est ecclesiasticum,

c) hinc elementa exsurgunt duplicis generis, *communia* et *peculiaria*.

d) Elementa communia quae proinde cuilibet iudicio competunt, saltem generice, sunt

aa) *personae* quarum aliae sunt *principales*, aliae *secundariae*. Principales sunt *iudex, actor et reus*. Hae autem vel *explicite*, vel *aequipollenter*, ex ipsa iudicii essentia requiruntur. Dicitur *aequipollenter*, quia actor quandoque suppletur vel ipsa lege, vel fama criminis.

Secundariae vero personae hae sunt quae his principa-

libus quomodocumque assistunt. Sic iudex habet vel habere potest *referendarios, consulentes, assessores etc.* actor et reus habent *procuratores, advocatos etc.*

bb) *materia*, scilicet res in controversiam adducta; ex qua multiplex oritur iudicij divisio prout est *ecclesiasticum vel saeculare, criminale vel civile, petitorium vel possessoriun, ordinarium, vel summarium, personale vel reale etc.*

Iudicium dicitur ecclesiasticum, si exercetur coram iudice ecclesiastico vel ratione spiritualis iuris intrinseca, vel saltem ratione personae ipsius rei conventi, qui gaudet privilegio fori.

Item est criminale vel civile, prout de delicto agitur ut *poena infligatur*, vel dumtaxat ut privatorum iura serventur.

Pariter est petitorium, si controvertitur de dominio, et proprietate alicuius rei ratione iuris *in re*, vel *ad rem*. Possessorium vero si de ipsa possessione adipiscenda, conservanda, retinenda, disceptatur.

Iudicium est ordinarium seu plenarium, quando omnia servantur quoad formam et solemnitates a iure praescripta; summarium vero quando, iis omnibus praetermissis, ea solum servantur, quae ad causae cognitionem eiusque iustum decisionem necessaria sunt. Denique iudicium est *reale*, si actione reali qua contendimus rem esse nostram, *personale* vero si actione personali qua contendimus rem esse nobis debitam, instituitur.

cc) *auctoritas*; ex qua repetitur *fori competentia*, quoad iudicem, quin et habilitas iuridica in actore et in reo ut possint stare in iudicio. Sed de his paullo accuratius titulo insequenti.

537. Elementa vero *peculiaria iudicij ecclesiastici* continentur in ipsa ratione personae, quae quoad iudicem non potest esse nisi clericus cui solum competit ecclesiastica iurisdictio, tum in ipsa materia iudicij si ea sit quae ad res ecclesiasticas pertineat.

538. Quia vero, praeter iudicem proprie dictum alius quandoque adhibetur, qui dicitur *arbiter*, sua etiam ha-

bentur ecclesiasticae leges, quibus regitur talis modus compositionae controversiae. (Vide titulum de arbitris lib. I. tit. 33, et ibi DD.).

539. Sic breviter recensitis ecclesiastici iudicij elementis, tum communibus tum propriis; si iam quaeratur, quomodo *ad actum in iudicio ecclesiastico veluti reducantur*, iam nobis sese exhibet expendendam iudicij ecclesiastici *oeconomia*.

540. Haec porro uno conspectu, ita potest exhiberi, ut deinceps sit ulterius evolvenda:

I. In quolibet iudicio ecclesiastico spectari debet primo eius; *inchoatio*; secundo *prosecutio*; tertio *consummatio*.

Ad primum iudicij stadium pertinet

a) Ex parte actoris, *oblatio libelli*.

b) Ex parte iudicis, *libelli admissio et citatio rei*.

c) Ex parte rei conventi, *contradiccio ex qua litis contestatio*.

Haec autem omnia suas habent peculiares leges servandas.

II. Quod vero pertinet ad iudicij prosecutionem, scopus est actoris probare quod contendit, et rei conventi actionem contra se intentatam repellere. Id autem fit

a) *indirecte exceptionibus*, mutuis petitionibus, replicationibus; iureiurando calumniae.

b) *directe probationibus* proprie dictis, ex. gr. testibus, instrumentis, praesumptionibus etc. et horum omnium refutatione.

III. At vero, sive ad maiorem partium contendentium utilitatem, sive quandoque ex ipsius causae necessitate, veluti intermedia innectuntur, tum multiplicis generis *ditiones*, tum *sententiae interlocutoriae*.

IV. Exhaustis hinc inde rationibus et probationibus, iam devenitur ad iudicij consummationem. Porro ad hanc spectant:

a) *conclusio in causa*;

b) *sententia*;

c) huius remedium, siquidem locum habeat, scilicet *appellatio*;

d) si appellatio locum non habeat, vel priorem sententiam confirmet, *res iudicata*;

e) contra hanc non habetur nisi remedium extraordinarium, scilicet *restitutio in integrum*.

541. Patet ex hoc schemate totius ecclesiastici iudicij series, quae in hac prima parte huius III libri paulo accuratius est evolvenda.

TITULUS III.

Praeliminaria iudicij ecclesiastici.

542. Ad *praeliminaria ecclesiastici iudicij revocandas censemus*:

a) leges ecclesiasticas de *foro competente* ac generatim de *iudicis persona*;

b) item leges ecclesiasticas, quae ad personam actoris et rei referuntur.

543. Cum ad iudicium constituendum iudex in primis requiratur, haec in eo necessario haberi debent:

a) iudex esse debet *idoneus* ad proprium munus admplendum;

b) *legitima* habere debet iudicandi facultatem, quantum modo a lege probato eam obtinet;

c) hanc autem *determinato modo*, pro ea controversia, de qua agitur, habere debet.

Ex primo capite iudex est *idoneus*, ex secundo *legimus*, ex tertio *competens*.

544. Ad idoneitatem iudicis universim spectatam leges pertinent quibus vel *natura*, vel *lege*, vel *moribus* quidam a munere iudicis excluduntur. Hinc *natura* iudices esse nequeunt surdi, muti, amentes, impuberis: *lege* vel *iure* excluduntur infames, haeretici vel excommunicati si de ecclesiasticis iudiciis sermo sit, sacrilegi, aliorumque criminum rei quae in iure recensentur; *moribus* denique servi et foeminae.

545. Quod vero spectat ad legitimatem iudicis, ea repetitur ex titulo unde in ipso oritur potestas iurisdictionis.

nis. Haec autem ex alias dictis (287. et Schol. 2 et 3) cum sit vel *ordinaria* vel *delegata*, hinc iudex legitimus vel est *ordinarius* vel *delegatus*. Cum autem delegatio alia sit *a iure*, alia *ab homine*, ex utroque capite index delegatus legitimus existit. Denique si ex partium consensu, *modo tamen a lege probato*, iudex aliquis eligitur, peculiari appellatione *arbiter* (538) vocatur. Hinc triplex iudex legitimus: *ordinarius*, *delegatus*, *arbiter*.

Iudex ordinarius potestatem suam habet ex munere, seu proprio seu commisso uti in Ecclesia Pontifex, archiepiscopus, episcopus, praelatus inferior, legatus, vicarius (tit. IX. Schol. 3) quatenus scilicet illis hierarchiae gradibus sua attributa est iurisdictionis potestas. Delegatus vero habet *iurisdictionem ex mandato* alicuius iudicis ordinarii vel *immediate* vel *mediate* ab eo qui subdelegandi habeat facultatem. Quae porro delegatio si communis lege iam sit determinata, dicitur *a iure*; si vero in peculiaribus casibus a Pontifice vel ab alio ordinario iudice conferatur, *ab homine* vocatur.

546. Praeter ea quae de utriusque iurisdictionis specie superius (l. c.) dicta sunt, addi potest:

a) si sermo sit de iudice ecclesiastico, tum ordinarius tum delegatus non modo *notionem* habet causae, sed etiam *executionem*;

b) iudex tamen ordinarius iurisdictionem habet *iure suo*, delegatus vero *beneficio* seu *mandato* alieno,

c) ordinarius iudex potest delegare alium, delegatus vero alium delegare non potest, nisi in casibus a iure admissis, scilicet si sit delegatus summi principis, hoc est Pontificis, vel, ut dicitur, *ad universitatem causarum*; tunc enim ab iure praesumitur facultas subdelegandi. Ceterum de his iam diximus agentes de exercitio ecclesiasticae iurisdictionis (317).

547. Denique requiritur ut iudex sit *competens*. Unde oritur ea quae dicitur *fori competentia*. Competens autem iudex ille dicitur, qui potestatem habet iudicandi, tum quoad *rem ipsam*, de qua movetur controversia, tum quoad personas quae eam movent. Haec iudicis competentia omnino requiritur ad iudicij validitatem: neque enim sufficit ut ge-

nerali quadam ratione iudex sit idoneus et legitimus, si in ea determinata quae movetur controversia, vel ratione personarum vel ratione causae suam iurisdictionem exercere non possit. Cum autem nomine *fori*, non solum intelligatur locus ipse materialis in quo iudicium exercetur, sed maxime ipsa potestas iudicis, hinc eadem est *iudicis ac fori competentia*.

548. Circa fori competentiam quaedam veluti principia statui debent, scilicet:

- a) actor debet sequi forum Rei;
- b) item fori competentia determinatur ex ipsa ratione illius causae de qua disceptatur;
- c) fieri potest ut plures eodem tempore, quoad competentiam fori, iudices concurrant in eadem causa, idque sive ordinaria ratione, sive extraordinaria. De singulis aliquid breviter dicendum.

549. Principium illud quo statuitur instar regulae: Actor sequi debet forum Rei; ita est intelligendum ut forum Rei non solum generatim, sed etiam speciatim sit sequendum; adeo ut si Reus privilegio gaudeat fori specialis, uti ex iure milites, professores et discipuli in scholis publicis Universitatis, non coram iudice *communi*, sed coram *speciali* sit convenientius. Item clerici, eo quod privilegio gaudent fori ecclesiastici, nisi forte per peculiare ius Concordatorum aliquid ab Ecclesia sit concessum, nonnisi coram ecclesiastico iudice possunt conveniri (1).

550. Fori competentia determinatur etiam ex qualitate causae, de qua disceptatur. Cum enim variae existant superius recensitae iudiciorum species, quas inter nonnullae ex ipsa causarum natura deducuntur; hae quoque ad competentiam fori determinandam pertinent. Sic ex. gr. causae spirituales, vel de rebus spiritualibus adnexis, uti sunt, fidei, sacramentorum, ecclesiasticae disciplinae, matrimoniales (qua parte vinculum ipsum, et ea quae ad ipsum quoquomodo spectant attingunt) eiusmodi sunt, ut solus iudex ec-

(1) Cf. Clem. XIII. Const. Praestat romanum; Lucidi op. cit. Vol. III. pag. 186.

clesiasticus in iis sit competens. Ita pariter si deputarentur iudices pro aliquo determinato causarum genere, uti pro causis matrimonialibus, beneficialibus, criminalibus, ii solum pro singulis competentes exsisterent.

551. Ut vero concipi possit, quo pacto plures iudices in fori competentia concurrere possint, notandum est, quadruplici ex capite reum posse subiici ad normam iuris alicui iudici; scilicet ratione *domicillii, rei sitae, contractus et delicti*.

I. Ratione *domicillii* reus conveniri potest, tum in *domicilio naturali*, scilicet ubi natus est, moratur, et familiam habet, tum in *domicilio accidentalis*, scilicet in loco ubi natus non est, sed ibi habitat animo permanendi stabiliter, vel per tempus notabile, quod etiam dicitur *quasi domicilium*. Hinc sequitur

a) eum qui duplex habet domicilium in unoquoque posse conveniri;

b) clericum qui beneficium habet *residentiale*, in loco beneficii posse conveniri;

c) qui nullum fixum habent *domicilium*, conveniendos esse ubi actu vagantur; ibi enim *domicilium* habere censuratur;

d) haeredem, licet alibi *domicilium* habeat, conveniri debere in loco *domicillii* illius cui haereditario iure successit, si iudicium iam incepit per citationem fuerit.

II. Ratione *rei sitae*, conveniri quis potest eo loci ubi sita est res, super qua litem actor movet; sive res sit mobilis sive immobilis, sive agatur de possessione sive de proprietate.

III. Ratione *contractus* conveniri quis potest in loco ubi se soluturum promisit, si de hoc expresse cautum fuerit; secus in loco ubi contraxit.

IV. Denique ratione *delicti* conveniri quis potest in loco ubi deliquit, sive quia leges illius loci violavit, sive ad facilius delictum probandum, sive denique ad exemplum.

(Cf. Schmalz. in h. t. §§. II-VI).

552. Cum igitur plures haberi possint iudices competentes, fieri potest ut circa eamdem causam simul concurrant. Ut leges intelligentur quae ad huiusmodi concursum spectant, notandum est:

a) forum domicilii *universale* esse et concurrere cum omnibus aliis, nulla enim est causa ad quam iudex domicilii non sit competens, forum vero delicti, contractus, rei sitae, *particulares* esse.

b) Cum reus pro eadem causa conveniri potest in pluribus foris, optionem actori relinqu.

c) Incepto semel per citationem iudicio in aliquo foro, in eodem esse finendum, et haberi tunc *praeventionem*; unde *forum praeventionis* dicitur.

Facta semel electione fori et incepto iudicio per citationem, neque reum neque actorem iudicem mutare posse.

553. Denique sunt quidam modi accidentales quibus quis forum sortitur. Huc pertinet forum *prorogationis*, et *connexionis causarum*. Exsurgit prorogatio, quando fit extensio iurisdictionis iudicis, ceteroquin non competentis, ex consensu partium litigantium, quae prorogatio est voluntaria; alia enim est quae fit per *reconventionem*, et dicitur *necessaria* seu *legalis*, de qua inferius redibit sermo. Forum vero ex connexione vel continentia caussarum tunc exsistit quando res controversae ita arce invicem alligantur ut separationem non patientur, sed uno eodemque iudicio debeant terminari.

Hi duo postremi recensiti modi dicuntur *accidentales*, et *extraordinarii*; pendent enim ex nonnullis contingentibus caussarum adjunctis. Alia de his confer apud Schmalzgr. l. c. §. VIII.

554. Sicut ex hactenus dictis de iudicis persona, patet quae-nam sint leges, quae ad ipsam pertinent ut rite institui possit iudicium; ita quaedam etiam servanda sunt circa actorem et reum. Itaque

a) quicumque legitimam habent personam standi in iudicio, actor et reus esse possunt. Excluduntur autem muti, surdi, furiosi, nisi per curatorem agant. Item servi, mulieres in causis criminalibus, pupilli et minores absque tute et curatore, filiusfamilias sine patris consensu, religious absque consensu sui praelati. Verum habentur quidam ca-sus excepti, qui a doctoribus singillatim enumerantur. (Schmalzgr. De Iud. tit. 1. nn.23. sqq.) Quod vero spectat ad

excommunicatos, notandum est eos conveniri posse tamquam reos, ita tamen ut per procuratores respondeant; nullatenus vero actores esse posse, nisi agatur de excommunicationis ipsius sententia, vel periculum sit in mora.

b) In iudicio criminali actor, qui peculiari nomine *acusator* dicitur, potest ut iam animadvertisimus suppleri vel fama aut indiciis criminis, vel officio iudicis in crimen inquirentis, ut *processu inquisitorio*. Insuper in causa civili, actor et reus non tenentur ipsi se sistere coram iudice, sed uti possunt procuratore; cuius proinde est personam partium gerere et actus iudiciales excipere.

555. Cum ea omnia habeantur requisita, sive in iudice, sive in actore et reo, ut iudicium rite fieri possit, iam ea omnia habentur quae eidem praemittenda sunt, quaeque ideo *praeeliminaria* iudicii appellavimus.

TITULUS IV.

De citatione, oblatione libelli et litis contestatione.

(In Decretalibus titt. 5. §. 6. lib. II.)

556. Iam deveniendum est ad breviter proponendam ecclesiastici iudicii oeconomiam quam diximus triplici studio contineri, *inchoationis*, *continuationis*, *consummationis*. Ad ea, quae unumquodque ex his respiciunt, quantum satis est recensenda, quoad licet insistimus, ad rerum seriem quod attinget, textui Decretalium. Porro ad iudicii inchoationem pertinent *oblatio libelli*, *citatio*, *litis contestatio*.

557. Citatio est: *Actus iudicialis quo quis iuris experiendi causa ex iudicis mandato in iudicium vocatur ad certum tempus*. Citatio fieri potest vel ab homine vel ab ipso iure, cum scilicet lex ipsa tempus determinat quo aliquis se sistere in iudicio debet.

558. Ex definitione data citationis sequitur

a) Citationem fieri debere in territorio; est enim actus iurisdictionis contentiosae de qua valet illud: *Extra ter-*